

Rudolf Buchbinder. Forrás: buchbinder.net

FELIX AUSTRIA

 Gyenge Enikő

Beethoven 250 – Diabelli 2020

Nem tévedés, hogy Beethoven helyett a szorgos kismestert, Diabellit ünnepeljük? Ó, hogy mégis Bethroent? Rudolf Buchbinder (74), a koncertező zongoraművészek egyik doyenje, aki nemcsak a bonni mester, hanem az életművön belül az op. 120-as *Diabelli-variációk* világszerte jegyzett szakértője is, frappáns ötlettel állt elő a nagy évfordulóra.

Az ötlet egy ragyogó plágium, tegyük hozzá, több mint bocsánatos plágium – főleg ha tudjuk, hogy az eredeti kiötlője maga Anton Diabelli zeneszerző, zeneműkiadó volt. 1819-ben, a napóleoni háborúk után felizzott hazafias lendületben Diabelli patrióta tette szánta magát: elküldte saját kis valcerét az Osztrák Császárság legfontosabb zeneszerzőinek – köztük volt Beethoven, Schubert, Czerny, Hummel, Kalkbrenner, Moscheles, Franz Xaver Wolfgang Mozart, Rudolf főherceg – kérve őket, hogy írjanak rá egy-egy variációt. A ciklusba rendezett 50 variációt *Vaterländischer Künstlerverein* címen közös kötetben szándékozott kiadni, hogy a befolyt nyereségből a napóleoni háborúk árváit és özvegyeit támogathassa. Liszt Ferenc eredetileg nem szerepelt a felkért komponisták között, a 11 éves ifjú darabját mégis ott találjuk a kötetben, valószínűleg tanára, Czerny ajánlására. Köztudomású, hogy Beethoven végül nem vett részt a közös munkában, de a terv megragadta a képzeletét; ebből született négy évvel később zongorazenéinek egyik csúcsa, a *33 variáció egy Diabelli-valcer témájára*.

Rudolf Buchbindert nem hiába nevezték el viccesen „Monsieur Diabelli”-nek: már diákkorában játszott válogatást a *Vaterländischer Künstlerverein* darabjaiból, Beethoven Diabelli-variációit pedig 1973-ban vette először lemezre (Teldec), és azóta is a leggyakrabban játszott Beethoven-mű a repertoárján – családja akkurátus feljegyzései szerint 2019 végéig éppen 99 alkalommal szólaltatta meg nyilvánosan. Nem is történéhetett másként, minthogy a Beethoven 250. évfordulós évet az op. 120-hoz kapcsolódó különleges, retrospektív és egyben jövőbe tekintő tervvel ünnepelje meg a zongoraművész: felkért 11 kortárs zeneszerzőt, hogy komponáljon eredeti variációkat Diabelli öreg valcerére, és *Diabelli 2020* címen ezzel a különleges műsorral járja a világot¹. Legutóbb Zürichben és Párizsban, azelőtt Lipcsében lépett fel; Beethoven 33-as variáció-sorozata mellett válogatást játszik a *Vaterländischer Künstlerverein*-ből, majd a 11 új variáció következik a projektre felkért kortárs szerzőktől.² Így a *Diabelli 2020* nemcsak reprezentatív főhajtás és a géniusz gondolatának kortárs újraértelmezése, hanem egyfajta privát évforduló is Buchbinder számára: Beethovennel való élethosszi kapcsolatának megünneplése.

„Egyetlen zeneszerző sem csatlakozott pályámhoz olyan intenzíven, mint Ludwig van Beethoven, és egyik műve sem vált olyannyira életem vezérmotívumává, mint Diabelli-variációi” – vallja a művész nemrégén megjelent beszélgetős könyvében³, majd hosszan sorolja, hogy milyen örömmel vette fel anno a *Vaterländischer Künstlerverein* darabjait is, hiszen ez által pompás sétát tehetünk Beethoven Bécsében. Vagy, hogy 2007-ben közreműködött egy jótékonyági koncerten, amely segítette a bonni Beethoven-múzeumot a darab felbecsülhetetlen értékű autográfjának megszerzésében.

„Egy olyan dokumentumról van szó, amely mély bepillantást enged Beethoven aprólékos munkafolyamatába: az őrjöngés olvashatatlan támadásaitól az aprólékos korrekciókig. Fekete, zöld és piros festék és ceruza – a zenét Beethoven olykor valósággal belekarcolta a papírba.”

A *Vaterländischer Künstlerverein*, Anton Diabelli kiadói ötlete nagyon ügyes üzletemberre vall. A valcer és 50 variációja megjelenésének frenetikus hatása volt, hiszen a kis táncdarabokkal a kor ismert és népszerű zeneszerzői mintegy beléptek mindenki szalonjába és megszólaltak a zongorán. Beethoven is megtehetette volna, hogy ír egy variációt, ahogy a többiek. De nem tette; tisztában lehetett azzal, hogy a fejében zsongó mű nem amatőr zongoristák játsz-

Rudolf Buchbinder korunk egyik legendás zongoraművésze. Széles repertoárja Bachtól a kortársakig terjed, de szakmai körökben különösen Ludwig van Beethoven műveinek tolmácsolása és népszerűsítése miatt tisztelik. A 32 zongoraszonáta előadói koncepciójával hosszú évtizedeken át foglalkozott, az integrálét hatvanszor adta elő a világ hangversenytermeiben. 2014-ben ő volt az első zongorista, aki az összes Beethoven-szonátát eljátszotta a Salzburgi Fesztivál egymást követő hangversenyein.

A 2019/20-as szezonban a bécsi Musikverein 150 éves története során első ízben döntött úgy, hogy mind az öt Beethoven-zongoraversenyt egyetlen szólistára, Rudolf Buchbinderre bízva, öt világklasszis zenekarral és karmesterrel, különleges ciklusba szerkesztve. A zongoraművész partnerei ebben a példátlan konstellációban a lipcsei Gewandhaus zenekar volt Andris Nelsons vezetésével, a Bécsi Filharmonikusok Riccardo Muti irányításával, valamint a Bajor Rádió Szimfonikus Zenekara, a Münchener Filharmonikus Zenekar és a Staatskapelle Dresden vezető karmesterei, Mariss Jansons, Valery Gergiev és Christian Thielemann vezetésével.

Rudolf Buchbinder a Bécsi Filharmonikusok, a bécsi Zenebarátok Társasága, a Bécsi Szimfonikus Zenekar, a Drezdai Staatskapelle és az Izraeli Filharmonikus Zenekar tiszteletbeli tagja.

A művész nagy jelentőséget tulajdonít a forráskutatásnak. Magángyűjteménye Ludwig van Beethoven zongoraszonátainak 39 teljes kiadását, valamint kiterjedt elsőnyomat- és kézirat-archívumot tartalmaz. Számos díjnyertes felvétel dokumentálja karrierjét.

Rudolf Buchbinder Beethoven születésének 250. évfordulója alkalmából elnyerte az OPUS KLASSIK életműdíját.

nivalója lesz. Ahogy a kései művek mindegyikét, ezt is saját magának írta, mert *meg kellett írnia*, a szakmának és elsősorban az utókornak címezve. Nem véletlen, hogy a *Diabelli-variációk* rendkívüli, szinte lejátszhatatlan nehézségük miatt csupán a mester halála után mintegy 30 évvel hangoztak el először nyilvános hangversenyen, a zongoraművész és karmester Hans von Bülow jóvoltából.

Ismét Buchbindert idézzük: „a Diabelli-variációk (...) olyan zene, ami leginkább... a zenéről szól. Beethoven nyilván elsősorban Bach Goldberg-variációi ihlették meg, de más »isteneket« is megidéző, például Haydnt és főleg Mozartot, akinek a 22. variáció Don Giovanni-motívumát szenteli. A végén Beethoven visszatér önmagához, a 33. variációban felidézti utolsó zongoraszonátáját, az op. 111-et, és egy igazán zseniális húzással mintegy szerkezeti elemeire bontja az egyszerű keringőt, hogy aztán teljes bonyolultságában a saját képére formálva újra összeszerelje azt. Mondhatnánk úgy is: Beethoven megeszi Diabelli keringőjét és a füleink előtt emészti meg.”

Alig hihető, de a *Variációk* 1126 ütemnyi hosszúságával a szerző leghosszabb egybefüggő és igen koncepciózus darabja, nem csoda, hogy megírása összesen négy évet vett igénybe. Nem sokat tudunk a kompozíciós munka részleteiről, és amit tudunk, Anton Schindlertől tudjuk, aki köztudomásúan nem mindig megbízható forrás. Tény, hogy a kezdeti húzódozás után megbízta Schindlert, hogy egy jelentősebb, hosszabb variációsorozat tervéről tárgyaljon a nevében, és honoráriumajánlatot kérjen. Hat-hét variációért 40 dukát, üzent vissza Diabelli; az összeg igen gálásnak számított, Beethovennek hatalmas presztízse volt, ami jól eladható kottákat jelentett. Nem tudjuk, hogy miért érezte vonzóbbnak a nagyszabású sorozatot: ő, a „kiválasztott” nem akart egy lenni az 50 közül? Vagy újabb pénz-zavarral küszködve kecsgetetőnek találta a felajánlott honoráriumot? Vagy egyszerűen: egy mindennél nagyobb terjedelmű, komplexebb forma több lehetőséget biztosított zenei konstruktivistá hajlamainak? A komponista azonnal munkához látott, ahogy kiadójának, Simrocknak küldött levelében később beszámolt⁴, és már a nyár folyamán viharos gyorsasággal felvázolt 23 variációt. Ezután hosszabb, két és fél éves szünet következett. Más darbjain dolgozott: a 9. szimfónián, befejezte három utolsó zongoraszonátáját, és tanítványa, Rudolf főherceg olmtüzi hercegérseki beiktatására újabb, műfaját szétfeszítő alkotással, a *Missa Solemnis*-szel készült el.

Végül 1823 májusában vette újra kézbe a zongoraváltozatokat, új szemmel, teljesen újjáértékelve a már elkészült 23 variáció helyét és szerepét a mű egészében (az 1. és a 15. variáció például csak ekkor készült el), itt-ott visszatérve a kis keringő eredeti szellemiségéhez, máshol hirtelen váltással briliáns tetőpontokat kreálva és végül hatalmassá duzzasztva a ciklust. Még ugyanabban a hónapban elküldte a

Anton Diabelli. Josef Kriehuber 1841-es litográfiáján. Forrás: wikimedia.org

kiadónak a tisztázatot, aki nem váratta meg a szerzőt, noha a felkért 50-ből nem érkezett be még minden darab, hirtelen kétszer is, önálló kötetben, majd a tervezett *Vaterländischer Künstlerverein* „első köteteként” kiadta Beethoven 33 variációját.⁵ Talán hihetünk Ulrich Taday megállapításának:⁶ a komponista rossz szájjal vette tudomásul, hogy hatalmas műve ezzel a kiadói fogással, a *Künstlerverein* részeként került nyomdába. Egy „suszterfleck”, mondta gúnyosan, nem tudni, hogy Diabelli keringőcskéjére, a kortársai által komponált könnyed táncokra, vagy magukra a kortárs zeneszerzőkre is értve, akiknek, szándéka ellenére, a társaságába került. A Diabellinek írott 1825. júniusi, maróan gúnyos hangvételű levél igazolni látszik ezt a gondolatot:

„Legjobb uram!

miért akar tőlem még egy szonátát?! Van egy egész sereg zeneszerzője, akik sokkal jobban meg tudják csinálni, mint én, adjon mindegyiküknek egy-egy ütemet, és milyen csodálatos mű lesz belőle!? - Éljen ez az osztrák egyesület, amely mesterien tud kezelni egy ilyen suszterfleket (...)

Most, drága uram, szívességet kérek öntől. Legyen olyan JÓ, ne nyomtassa ki a minden óvintézkedésem dacára ellopott és hibásan kiadott nyitányom zongorakivonatát, legyen oly jó, könyörgöm, régi barátságunk emlékére – mert az újat ön nem sokra értékeli. Minden jót, teljesítse kérésemet, régi barátja, Beethoven.”⁷

Rudolf Buchbinder egész karrierje során játszott kortárs ősbemutatókat, de az általa alapított és vezetett grafeneggi zenekari fesztivál volt az, amelynek kapcsán új, személyesebb kapcsolatba került kortárs zeneszerzőkkel. 2007-től minden évben meghívott egy-egy rezidens komponistát, aki dedikált művet írt és tanított be a fesztivál előadói számára. Ez a mély megismerést hozó, több mint sikeres művészi együttműködés adta a *Diabelli 2020* ötletét is. A felkért zeneszerzők – Lera Auerbach, Brett Dean, Toshio Hosokawa, Christian Jost, Brad Lubman, Philippe Manoury, Max Richter, Rogyion Scsedrin, Johannes Maria Staud, Tan Dun, Jörg Widmann – nemcsak egymással kezdtek nemes versengésbe; Beethoven variációs művészetével, illetve az anno felkért 50 zeneszerző tudásával is össze kellett mérniük teljesítményüket. Így a projekt egy teljesen újszerű küzdőteret teremtett Diabelli kis valcere számára.

Az új darabok a személyes ajánlásokon túl sajátos zenei üzenetekkel is kapcsolódtak a megrendelő zongoraművészhez. *„Büszke vagyok a projektben részt vevő zeneszerzők körére: a csodálatos Lera Auerbach-tól Max Richterig. Örülök, hogy Tan Dun is részt vesz, akit én, mint mozikedvelő, régóta csodálok az Ang Lee klasszikusához, a Tigris és sárkányhoz komponált Oscar-díjas zenéje miatt. Az ausztrál Brett Dean variációja egy örült »con fuoco«-val indít, ajánlása »Csodálattal, RB számára«, ami nagy megtiszteltetés számomra. Toshio Hosokawa Lossnak keresztelte művét, és egy »Adagio sostenuto«-val kezd, majd – rá nagyon jellemző módon – japán derűvel sétál végig Diabelli hangzásvilágán. Noha az osztrák zeneszerző, Johannes Maria Staud a lazán hétköznapi A propos ... de Diabelli címmel látta el variációját, »lágyan és csökönyösen« előadói instrukcióval, mindenképpen nagy kihívást jelentett számomra rendkívül kreatív notációja miatt. Christian Jost német karmestert és zeneszerzőt Diabelli keringője egy kirobbanó, örömteli zenei performanszra inspirálta, címe Rock it, Rudi!, a cím nagyon inspiráló volt gyakorlás közben. Brad Lubman Variáció RB-nek című művében szintén találunk zenetörténeti utalásokat, csakúgy, mint a francia zeneszerző, Philippe Manoury darabjában, amelyet programszerűen a Két évszázaddal később címmel látott el, és amely a metronómot – egy Beethoven korában elterjedt eszközt – állítja a középpontba, nem kevesebb, mint 12 különböző metronómjelöléssel. Az orosz zeneszerző, Rogyion Scsedrin »quasi improvisato« indikációval kezdi variációját, Jörg Widmann zeneszerző és klarinétművész pedig komplex, több részből álló darabjában jellegzetes beethoveni stílusjegyeket kombinálva alakít ki kreatív formákat. Külön örültem, amikor megtaláltam benne a »Boogie Woogie« című részt, mert ez az a zene, amelyet magam is gyakran szeretek Beethovennel társítani.”*

Beethoven és boogie-woogie? Amilyen szokatlan, olyan nagy múlttal rendelkező gondolat. A *Diabelli-változatok*

A. bonni Beethoven-ház. Forrás: beethoven.de

16. variációját és rokonzenéjét, az op. 111-es szonáta Arietta-tételének 3. variációját a zenetörténet első boogie-woogie-jaként (Igor Stravinszkij, Mitsuko Uchida), „proto-jazz”-ként (Jeremy Denk)⁸, vagy inkább rag-time-ként (Rudolf Buchbinder)⁹ jellemzi a zongoristatársadalom. Egyesek. Mások, ahogy Schiff András is viszont vitáznak a gondolattal.¹⁰

¹ *The Diabelli Project* címen a dupla CD-t a Deutsche Gramophone adta ki 2020 januárjában. Belehallgathatunk itt: <https://www.prestomusic.com/classical/products/8724189--the-diabelli-project>, vagy a Spotify-on.

² A zeneszerzői felkéréseket támogató intézmények: Gesellschaft der Musikfreunde (Bécs), Brucknerhaus (Linz), Centro Nacional de Difusión Musical (Madrid), Gewandhaus (Lipcse), Fundação Calouste Gulbenkian (Lisszabon), National Centre for the Performing Arts (Peking), Palau de la Música Catalana (Barcelona), Philharmonie de Paris, Stars of the White Nights Festival (Szentpétervár), Stiftung Klavier-Festival (Ruhr), Tonhalle-Gesellschaft (Zürich), Ernst Siemens Zenei Alapítvány.

³ *Der letzte Walzer: 33 Geschichten über Beethoven, Diabelli und das Klavierspielen*, Amalthea Signum, 2020.

⁴ „Nagy változatokat készítek egy ismert német táncra”, Fritz Simrock, 1820. február

⁵ *33 Veränderungen über einen Walzer von Anton Diabelli für Klavier*, op. 120, Cappi & Diabelli

⁶ Ulrich Taday, *Ludwig van Beethoven, Diabelli-Variationen*, Edition Text+Kritik, 2016

⁷ Levél Diabellihez (1825. július 20) Beethoven kérése az op. 124. *Házavatás-nyitányra* vonatkozik. <https://www.beethoven.de/en/archive/view/565528168488960/Publishers-Beethoven-Haus-Bonn>

⁸ Jeremy Denk <https://www.nonesuch.com/journal/jeremy-denk-album-note-lige-ti-beethoven-2012-05-15>

⁹ Rudolf Buchbinder, *Der letzte Walzer...*, 71. o.

¹⁰ „Schiff on Beethoven, 3. Sonata in C minor, op. 111” *The Guardian* (podcast). Schiff András elveti a történelmietlen zenei párhuzamokat, jellemzésében egy spirituális ember tisztán spirituális művének dionüszoszi pillanataként értékeli a variációt.